

Semantinė-funkcinė lietuvių kalbos mentalinių veiksmažodžių *manyti* ir *suprasti* kaita

Justina Liauksminienė

Vilniaus universitetas, Filologijos fakultetas
Universiteto g. 5, Vilnius
El. p. justinaliauksminiene@gmail.com
ORCID <https://orcid.org/0009-0000-5410-5674>
<https://ror.org/03nadee84>

Moksliniai interesai: Tekstynų lingvistika, diskurso analizė, semantika, pragmatika.

Santrauka. Šiame straipsnyje analizuojama dviejų lietuvių kalbos mentalinių veiksmažodžių *manyti* ir *suprasti* formų (vienaskaitos ir daugiskaitos 1-ojo ir 2-ojo asmens, imperatyvo ir neveikiamosios rūšies nederinamojo dalyvio formos) semantinė-funkcinė įvairovė rašytiniame ir sakytiniame diskursuose, siejama su (inter)subjektyvizacijos ir pragmatikalizacijos procesais. Tyrimo rezultatai rodo, kad kvalifikuojamoji tiriamųjų mentalinių veiksmažodžių reikšmė, koreliuojanti su komplementinio predikato vartosena, patvirtina mentalinių veiksmažodžių formų poslinkį (inter)subjektyvizacijos procese. Ši reikšmė žymi nebe mąstymo, manymo ar supratimo procesą (nekvalifikuojamoji reikšmė), bet autoriaus vertinimą, kiek kalbama situacija atitinka tikrovę ir kokie žinių šaltiniai pasitelkiami vertinimui, t. y. žymi epistemiškumą. Kvalifikuojamoji mentalinių veiksmažodžių reikšmė, koreliuojanti su parentezinio predikato vartosena, rodo tolesnį mentalinių veiksmažodžių poslinkį (inter)subjektyvizacijos procese, kurio rezultatas yra pragmatikalizacija, pasireiškianti mentalinių veiksmažodžių adverbialine distribucija, pasikeitusiu struktūriniu statusu ir pragmatinėmis reikšmėmis.

Vertinant mentalinių veiksmažodžių *manyti* ir *suprasti* formų analizės rezultatus rašytiniame ir sakytiniame diskursuose matyti, kad abiejų veiksmažodžių pažangą pragmatikalizacijos ir (inter)subjektyvizacijos procesuose rodo pastarųjų veiksmažodžių parentezinė vartosena sakytiniame diskurse. Vis dėlto dažna mentalinių veiksmažodžių formų vartosena nekvalifikuojamąja reikšme rašytinėje kalboje patvirtina tirtųjų mentalinių veiksmažodžių formų semantinę-funkcinę kaitą kaip dar vykstantį procesą, o ne aptariamą procesų rezultatą.

Esminiai žodžiai: mentaliniai veiksmažodžiai, (ne)kvalifikuojamoji reikšmė, pragmatikalizacija, pragmatiniai žymikliai, (inter)subjektyvizacija

The Semantic-Functional Variety of the Lithuanian Mental Verbs *manyti* ‘Think’ and *suprasti* ‘Understand’

Abstract. The article explores the syntactic and semantic-functional variation of two Lithuanian mental verbs *manyti* ‘think’ and *suprasti* ‘understand’ in contemporary Lithuanian by showing how these verbs have been affected by the semantic changes of (inter)subjectification and pragmatikalisation. The aim is to identify which forms of the verbs, specifically 1st, 2nd person singular and plural verb forms, imperative

Copyright © 2025 Justina Liauksminienė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Received: 15-03-24. **Accepted:** 15-12-24

forms or non-agreeing participles, display the traces of these semantic changes. The data were drawn from the *Corpus of Contemporary Lithuanian Language* and the database of spoken Lithuanian *Kalba Vilnius*. The qualificational meaning of the mental verbs under analysis correlates with their complement taking predicate (CTP) usage and shows that CTPs controlling a *kad / jog* 'that' complement clause are undergoing the semantic change of (inter)subjectification. The qualificational meaning of these verbs no longer marks the process of thinking and understanding, as found in their non-qualificational meaning, but rather denotes the evaluation of the proposition in terms of the sources of knowledge or likelihood (epistemicity). The further development of *manyti* 'think' and *suprasti* 'understand' in the process of (inter)subjectification is marked by their qualificational meaning that correlates with their parenthetical CTP use. This development results in the pragmatization of mental verbs, which is evidenced by their adverbial distribution, structural changes and pragmatic meanings. Although the verbs *manyti* 'think' and *suprasti* 'understand' in their qualificational meaning are more prevalent in spoken discourse, the prevalence of their non-qualificational meaning in written discourse confirms that these mental verbs are still in the ongoing process of structural and semantic-functional change.

Keywords: mental verbs, (non)qualificational meaning, pragmatization, (inter)subjectification

JEL Code: G35

Ižanga

Kalbos vienetų daugiavaldiškumas siejamas su tokiais kalbiniais reiškiniais kaip (inter)subjektyvizacija ir pragmatizacija. Šie reiškiniai kalboje gali būti analizuojami ir diachroniniu, ir sinchroniniu pūviu. Įprastai pastarieji procesai kalboje yra istorinės lingvistikos objektas, tačiau yra tyrimų, rodančių, kad šie procesai sinchroninėje plotmėje taip pat gali rodyti tiriamųjų vienetų reikšmės kaitos tendencijas (pavyzdžiui, Beijering 2011, 2012; Beijering, Norde 2014). Pragmatizacijos procesas ir jo rezultatas – pragmatiniai / diskurso žymikliai – atkreipė ir lietuvių kalbos tyrėjų dėmesį (Smetona, Usonienė 2012; Usonienė 2016; Jasionytė-Mikučionienė 2016; Šinkūnienė 2021). Šinkūnienė, Jasionytė-Mikučionienė, Ruskan ir Šolienė (2020) aptarė diskurso žymiklius lietuvių kalboje (dalelytes, įvardžius, veiksmažodžius), analizuodamos jų reikšmės ir funkcijų kaitos aspektus. Tirtos konstrukcijos su nederinamuoju neveikiamosios rūšies dalyviu *galima* ir jų, kaip diskurso žymiklių, vartoseną (Šinkūnienė 2020), funkcinę diskurso žymiklių variaciją, siejant dalelyčių reikšmės pokyčius su sakinio periferijomis (Ruskan 2019). Diachroninėje perspektyvoje tirtos pabrėžiamosios dalelytės *net, tikrai, gi* ir *juk* senuosiuose lietuvių kalbos raštuose (Jasionytė-Mikučionienė 2020), siekiant išsiaiškinti semantinės dalelyčių raidos (galimas) užuomazgas iš pabrėžiamosios į diskurso reikšmes.

(Inter)subjektyvizacijos ir pragmatizacijos procesai taip pat aktualūs tiriant ir mentalinius veiksmažodžius, nes jie parodo mentalinių veiksmažodžių reikšmių raidą ir daugiavaldiškumą. Mentaliniai veiksmažodžiai (MVeiksm) buvo tirti kaip episteminiai, evidenciniai, pragmatiniai ir kaip diskurso žymikliai anglų, italų, olandų, skandinavų, prancūzų kalbose (Nuyts 2001; Capelli 2007; Beijering 2012; Fetzer 2010, 2014). Nuyts'as (2001: 389), tarp kitų tyręs olandų *denken* ir lyginęs pastarąjį su anglų *think*, teigia, kad apskritai mentaliniai veiksmažodžiai reiškia autoriaus asmeninę nuomonę, vertinimą, įsitikinimą, t. y. subjektyvumą. Nuyts'as ir Janssens (2021: 231) subjektyvumą įvardija kaip autoriaus nuomonės žymėjimą ir priešina jį intersubjektyvumui, kuris aiškinamas kaip bendro autoriaus ir (galimai) adresato propozicijos supratimo žymėjimas (ibidem: 231). Pasak tyrėjų, subjektyvumas, neretai laikomas episteminio modalumo ir evidencialumo kategorijų dimensija, sudaro atskirą kategoriją, nors visų šių kategorijų reikšmės gali būti susijusios (ibidem: 231–232). Išanalizavę olandų kalbos mentalinius veiksmažodžius diachroniniu aspektu, Nuyts'as ir Janssens rodo, kad subjektyvumas ryškiausia iš visų išryškėjusių (episteminio modalumo, evidencialumo ir subjektyvumo) reikšmių, o kai kurie mentaliniai veiksmažodžiai (pvz., *vinden*, liet. *rasti*) visai nevertoti reikšti episteminių modalumą arba evidencialumą (ibidem: 240).

Karin Beijering (2012) sinchroninėje studijoje tyrė danų, norvegų ir švedų kalbos mentalinį veiksmažodį *tror* (liet. *manau, galvoju*) ir lygino jį su *I think*. Tyrėja parodo, kad ir sinchroninėje plotmėje vykstantys

reikšmės pokyčiai gali rodyti tolesnes tiriamojo vieneto reikšmės kaitos tendencijas. Sinchroninio tyrimo rezultatai atskleidžia, kad tirtasis skandinaviškasis *tror* rodo reikšmių kaitos procesą, kurį žymi ir formalus, ir semantinis žymiklio distribucijos variantiškumas. Šis veiksmažodis žymi episteminę reikšmę ir reiškia subjektyvumą, kai atlieka komplementinio predikato (KPred) funkciją, ir *tror* seka komplementaizeris *at* (liet. *kad*). O parenetiškai vartojamas šis veiksmažodis įgyja diskurso žymiklio statusą ir atlieka komunikacinę, sąšvelnio funkciją (ibidem: 183, 193). Apskritai visoje analizuotoje kalbos medžiagoje *tror* vis tik dažniau rodo vartoseną ne kvalifikuojamą, t. y. pirmine galvojimo, mąstymo, reikšme. Apibendrinus, išryškėjusi *tror* sintaksinė semantinė variacija žymi šio veiksmažodžio kaitą, virsmą iš mąstymo procesą žyminčio mentalinio veiksmažodžio į epistemiškumo žymiklį, galiausiai į diskurso žymiklį.

Lietuvių kalbotyroje struktūrinės ir funkcinės paskirų mentalinių veiksmažodžių (būtent *suprasti* ir *žinoti* formų) ypatybės nagrinėtos Usonienės (2013, 2016) ir Šinkūnienės (2021). Analizuodama lietuvių kalbos komplementinių predikatų statusą, sekama Boye'umi ir Harder'iu, Usonienė (2013) parodo, kad lietuvių kalbos mentaliniai KPred-ai, vartojami parenetiškai, tampa sintaksiškai mobilūs, o tam daugiausia įtaką daro komplementaizerio nebuvimas, kai prie KPred-o jungiamas komplemento sakinytis, ir konteksto pobūdis. Komplementiniai predikatai, vartojami parenetiškai (Prtz-KPred) atlieka įvairias funkcijas diskurse: organizuoja tekstą, nurodo žinių šaltinį, žymi autoriaus požiūrį, autoriaus ir adresato interakciją / ryšį, diskurso aplinką ir pasaulio supratimą. Lingvistė pažymi, kad tiriamosios mentalinių veiksmažodžių formos, tarp kurių ir KPred-as *aš manau*, pastebimai rodo leksinės reikšmės blukimą, t. y. įvyksta desemantizacijos procesas. Kaip tiriamųjų vienetų reikšmės kaitos kelias nurodomas jų leksinės, kognityvinės reikšmės virsmas į reikšmes, susijusias su autoriaus nuomone ir interakcija su adresatu (ibidem: 95). Pavyzdžiui, MVeism-io *manyti* tariamosios nuosakos forma *manyčiau* toliau teikiamame pavyzdyje nebereiškia autoriaus manymo, ji žymi subjektyvų autoriaus vertinimą ir yra vartojama sušvelninti propoziciją: *Juozas, manyčiau, buvo geresnis žvejys <...>* (ibidem: 92). Pabrėžiama, kad tiriamieji KPred-ai yra multifunkcionalūs, gali atlikti ir interpersonalias, ir tekstines funkcijas, jie nebereiškia pagrindinės sakinio predikacijos, o veikia kaip (diskursą) formuojantys vienetai. Usonienė (2016) pabrėžia, kad parenetinė mentalinių veiksmažodžių vartoseną yra pradinis jų žingsnis pragmatikalizacijos proceso kelyje. Nors leksinė MVeism-ių reikšmė dar gali būti išlikusi, ryškėja ne tik jų episteminės reikšmės (episteminio modalumo ir evidencialumo), bet ir įvairios pragmatinės funkcijos (ibidem: 44–45).

Šinkūnienė (2021), išanalizavusi struktūrinės ir funkcinės *žinai* formos ypatybes sakytiniame diskurse, interviu ir grožinės literatūros tekstuose, prieina prie išvados, kad grožinėje literatūroje dominuoja pastarosios MVeism-io leksinė reikšmė (t. y. žinojimo), o sakytiniame diskurse išryškėja šio žymiklio pragmatinės reikšmės. *Žinai* reikšmės siejamos ir su jų pozicija sakinyje. Inicialės pozicijoje žymiklis dažniausiai reiškia naujos informacijos pristatymą, neretai išryškėja ir autoriaus pastanga patraukti adresato dėmesį. Medialės pozicija siejama su *žinai* vartoseną, žyminčia tinkamų žodžių ieškojimą, parafrazę, o finalės pozicijoje žymiklis rodo autoriaus siekį būti suprastam adresato, nurodyti, kad kalbama propozicija remiasi bendru pasaulio supratimu (2021: 246).

Veiksmažodis *manau* buvo tiriamas ir tarpkalbinėje perspektyvoje analizuojant anglišku episteminių frazių (pvz., *I think*) vertimo atitikmenis lygiagrečiam tekstuose (Tumosaitė, Grigaliūnienė 2017). Remdamosi Wierzbicka'os siūlomąja natūraliosios semantinės metakalbos ir kultūrinių scenarijų teorijomis, Tumosaitė ir Grigaliūnienė (2017) nagrinėjo anglų kalbos episteminių frazių reikšmes originalo ir vertimo tekstuose. Tyrimo rezultatai rodo, kad tiriamos anglų episteminės frazės *I think / believe / suppose / suspect / guess* į lietuvių kalbą dažniausiai verčiamos mentalinio veiksmažodžio forma *manau*. Tai suponuoja pastarosios lietuvių kalbos mentalinio veiksmažodžio formos multifunkcionalumą. Jos vartoseną rašytiniame ir sakytiniame diskursuose atskleidžia reikšmių daugialypiškumą, varijavimą nuo nuomonės iki subjektyvumo raiškos (ibidem: 139–144).

Nors yra studijų, mininčių mentalinių lietuvių kalbos veiksmažodžių reikšmių kaitą ir galimą jų funkcijų įvairovę (Šinkūnienė 2011; Usonienė 2012, 2013, 2016; Liauksminienė 2015), veiksmažodžių *manyti* ir *suprasti* formų paradigma nėra išsamiai tirta siekiant išanalizuoti, ar pastarieji veiksmažodžiai apskritai yra pažengę (jei taip, tuomet kurie ir kiek) pragmatikalizacijos ir (inter)subjektyvizacijos procesuose.

MVeiksm *manyti, galvoti, suprasti* formų multifunkcionalumo analizės rezultatai (Liauksminienė 2015: 14) inspiravo tolesnę MVeiksm *manyti* ir *suprasti* formų kaip (inter)subjektyvumo ir pragmatinių žymiklių analizę rašytiniame (grožinės literatūros) ir sakytiniame diskursuose. Taigi, šio tyrimo tikslas – atsižvelgiant į (inter)subjektyvizacijos ir pragmatikalizacijos procesų požymius, nustatyti, kurios MVeiksmių *manyti* ir *suprasti* formos yra labiau pažengusios minėtų procesų eigoje. Analizuojant pasirinktų mentalinių veiksmažodžių formų struktūrinius bruožus, sietinus su jų semantine funkcine kaita, šiame straipsnyje siekiama iširti, ar analizei pasirinktomis mentalinių veiksmažodžių formomis yra koduojamos pragmatinės reikšmės ir (inter)subjektyvumas, t. y. mentaliniais veiksmažodžiais (jų formomis) reiškiamas dėmesys adresatui. Taip pat siekiama palyginti gautas tyrimo įžvalgas su atliktų panašios krypties užsienio kalbų (anglų, skandinavų) tyrimų rezultatais.

Pirmiausia straipsnyje pristatomos (inter)subjektyvizacijos ir pragmatikalizacijos procesų prieigos, aptariami duomenys ir metodai. Toliau pateikiami *manyti* ir *suprasti* formų struktūriniai bruožai, analizuotų parentezinių komplementinių predikatų pozicinės distribucijos ir funkcijų rezultatai. Straipsnį baigia tyrimo išvados.

1. (Inter)subjektyvizacijos ir pragmatikalizacijos procesai

Literatūroje kalbos vienetų (inter)subjektyvizacija aiškinama kaip reikšmės kaitos procesas kalboje, kai tiriamieji žymikliai pradeda reikšti kalbėtojo nuostatas teigiamos propozicijos atžvilgiu ir yra orientuoti į patį kalbėtoją (subjektyvizacija), arba jais įvairiai reiškiamas dėmesys adresatui (intersubjektyvizacija) ir dažniausiai siejama su diachroniniu procesu (Traugott 2003). Pavyzdžiui, subjektyvizaciją iliustruoti galima angliškojo *while* reikšmės pokyčiais nuo laiko (liet. *kol*) iki nuolaidos (liet. *nors*) sakinius žyminčio vieneto (Beijering 2012: 67). Intersubjektyvizacijos proceso paveikti angliški žymikliai *you know* (liet. *žina!*), *look* (liet. *žiūrėk*), lietuviški *klausyk* ir *žiūrėk*, kurie vartojami nebe pirminėmis žinojimo ir liepimo kažkur, į kažką žiūrėti, kažko klausyti reikšmėmis, o kviečiantys adresatą reaguoti į kalbamą situaciją (Beigering 2012: 70, Jasionytė-Mikučionienė 2016: 26).

Pragmatikalizacija yra aiškinama kaip diachroniniai leksinių vienetų reikšmės pokyčiai, propozicinės kalbos vienetų reikšmės blukimas ir pragmatinių reikšmių išsikristalizavimas (Brinton 2008). Tai procesas, kurio metu leksinis kalbos vienetas konkrečiame kontekste praranda savo propozicinę reikšmę ir atlieka metatekstinę ar interakcinę funkciją. Pragmatiškėjančio kalbos vieneto reikšmių kaita šio proceso metu gali būti iliustruojama taip: *propozicinė* (→ *tekstinė*) → *ekspresinė reikšmė* (Traugott 2003, 633, Brinton 2008: 25). Minėtą reikšmių kaitos schemą Traugott iliustruoja teikdama anglų kalbos *while* (liet. *kai, kol, nors*) ir rodo pastarojo reikšmių kaita nuo propozicinio *while* (liet. *kol, tuo metu kai*) į tekstinį *while* (liet. *kol*), galiausiai į ekspresinę reikšmę iliustruojantį *while* (liet. *nors*) (Traugott 2003).

Šiame straipsnyje didžia dalimi laikomasi sinchroniniu požiūriu (inter)subjektyvizaciją ir pragmatikalizaciją tiriančios Beijering (2012) minėtų procesų aiškinimo. (Inter)subjektyvizaciją lingvistė laiko specifiniu, metoniminiu semantinės kaitos proceso rezultatu, o pragmatikalizaciją – sudedamuoju, įvairių procesų bruožų (ir (inter)subjektyvumo) turintį kalbos kaitos vyksmą (ibidem: 60). Beijering aiškinimu, pragmatikalizacija – tai įvialypis leksinio arba gramatinio vieneto reikšmės kaitos procesas, kai tam tikrame lingvistiniame kontekste išryškėja tiriamo vieneto semantinė funkcinė kaita. Kalbėdami apie pragmatikalizaciją, lingvistai pabrėžia, kad kalbos vieneto pirminė leksinė reikšmė neišnyksta staiga. Pragmatinių žymiklių formavimuisi būdinga struktūrinio statuso kaita (iš propozicinio į modifikuojančio propoziciją), leksinės reikšmės blukimas ir interakcinės reikšmės išryškėjimas, subjektyvizacija, fonologinė, fonetinė, morfologinė redukcija, pragmatinės reikšmės sustiprėjimas (ibidem: 60–61, Jasionytė-Mikučionienė 2016: 27). Pragmatikalizacijos rezultatas yra pragmatinis / diskurso žymiklis, atliekantis komunikacinę funkciją, nebeturintis propozicinės reikšmės, vartojamas diskurso formavimui (ibidem: 60). Šiame straipsnyje taip pat laikomasi pozicijos, kad sinchroninių tyrimų rezultatai gali rodyti analizuotų mentalinių veiksmažodžių reikšmės kaitos tendencijas ir poslinkį (inter)subjektyvizacijos ir pragmatikalizacijos procesuose.

Apibendrinant, tiek užsienio, tiek lietuvių kalbotyroje mentalinių veiksmažodžių reikšmės, funkcijos, struktūrinės ypatybės bei raidos kelias sudaro daugelio tyrimų objektą. Tačiau lietuvių kalbos mentalinių veiksmažodžių pažanga (inter)subjektyvizacijos ir pragmatikalizacijos procesuose dar nėra pakankamai iširta.

2. Duomenys ir metodai

Tyrimui atlikti taikyta tekstynų lingvistikos metodika, taikoma tiek diachroniniuose, tiek sinchroniniuose lingvistiniuose tyrimuose. Aprašomam sinchroniniam tyrimui naudojami *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno*, kurto Vytauto Didžiojo universiteto kompiuterinės lingvistikos centre, duomenys. Analizuojami duomenys iš grožinės literatūros (GL) ir sakininės kalbos (SK) minėto tekstyno patekstynių, kurių dydžiai atitinkamai 15 765 554 ir 447 396 žodžiai. Kadangi DLKT *Sakininės kalbos* patekstynio dydis ganėtinai mažas, analizuojant pasirinktus MVeiksm šnekamojoje kalboje, duomenys tyrimui taip pat imti iš Vilniečių interviu bazės *Kalba Vilnius* (<http://kalbavilnius.sociolingvistika.lt/>) (KV), kurios dydis 599 600 žodžių. Duomenys iš šios duomenų bazės analizei parankūs todėl, kad pasirinktų mentalinių veiksmažodžių formų atvejai reprezentuoja pastarųjų vartoseną spontaninėje kalboje, tyrėjos ir pašnekovo spontaniškame interviu. Pasitelkus minėtus tekstynus, buvo galima lyginti MVeiksm-ių *manyti* ir *suprasti* formų vartosenos ir reikšmės kaitą rašytiniame ir sakininiame diskursuose, analizuoti, kurios MVeiksm-ių formos rodo didesnę pažangą (inter)subjektyvizacijos ir pragmatikalizacijos sprocesuose. Tyrimui rinktos mentalinių lietuvių kalbos veiksmažodžių *manyti* ir *suprasti* 1-ojo ir 2-ojo asmens vienaskaitos ir daugiskaitos formos (pvz., *manau*, *suprantame*), priešdėlinės (pvz., *nemanau*, *nemanote*), teigiamos ir neigiamos imperatyvo formos (pvz., *nemanyk*, *supraskite*) ir nederinamieji neveikiamosios rūšies dalyviai (*manoma*, *suprantama*).

Pirmiausia buvo nustatoma analizuojamų veiksmažodžių formų imtis. Jei konkrečiame tekстыne automatiškai būdu rasta daugiau nei 500 MVeiksm-ių formos atvejų, analizei buvo pasirinkti randomizuoti 500 formos atvejų. Jei ieškomų formų rasta mažiau, imti visi rasti atvejai. Nustačius mentalinių veiksmažodžių imtį, buvo atlikta jų kokybinė ir kiekybinė analizė. Kokybinė analizė apima struktūrinių ir funkcinių mentalinių veiksmažodžių bruožų tyrimą. Buvo tiriami pasirinktų MVeiksm-ių formų struktūriniai bruožai rašytiniame ir sakininiame diskursuose. Usonienė (2015, 2016) savo darbuose išsamiai aptaria ir aiškina KPred-ų bendrus formalius morfosintaksinius skirstymo kriterijus¹. Pagal struktūrines ypatybes, MVeiksm-iai šiame straipsnyje skirti kaip leksiniai veiksmažodžiai (1)², komplementiniai predikatai (KPred-ai) (2) ir parenteziniai komplementiniai predikatai (Prz-KPred-ai) (3):

- (1) *Aš suprantu klausimą, bet iškart pasakysiu, kad vilnietis vilniečiui nelygus.* (KV)
- (2) *Klysti priimdamas mano žodžius kaip priekaištą. Manyk, kad tai patarimas, gerai jį apgalvok ir laikyk širdyje, kad atėjus laikui galėtum pasinaudoti.* (GL)
- (3) *Tai nėra karinis objektas. Bet... a... visi mes čia sėdintys ir manau gerbiami mūsų žiūrovai, taip pat, a... suvokiant, kad Lietuvos įvaizdis yra pažeistas.* (KV)

(1) pavyzdyje *suprantu* vartojamas kaip leksinis veiksmažodis, žymintis informacijos, pateiktos klausime, supratimą. Leksiniai veiksmažodžiai analizėje apima tokias *manyti* ir *suprasti* formas, kurios sakinyje eina tariniais, pavyzdžiui, *manome kaip nors išliksiantys gyvi*, ir tokie komplemento sakiniai, kurie prie MVeiksm-ių jungiami kitais nei *kad / jog* komplementaizeriais, pvz., *suprantu, kas aš esu*. Tai vadinamieji K-sakiniai (*kas, ką, kada, kur, kaip*). Boye (2022) aiškina, kad tokie sakiniai žymi situacijas (angl. *states of affairs*) ir yra priešinami komplemento sakiniams su *kad / jog* komplementaizeriu, žymintiems propozicijas, ir būtent minimo tipo sakiniai rodo nekvalifikuojamąją MVeiksm-ių reikšmę.

Komplementinę mentalinių veiksmažodžių vartoseną sudaro tokios konstrukcijos, kai MVeiksm-iai jungia komplemento sakinį su *kad / jog* komplementaizeriu. Minimą vartoseną iliustruoja (2) pavyzdys, kur pasirinkdamas liepiamosios nuosakos veiksmažodžio formą, autorius liepia adresatui manyti, priimti jo

¹ Plačiau apie tai Usonienė (2016: 53).

² Kitaip – sakinio predikatas, darbe skiriamas nuo KPred-o.

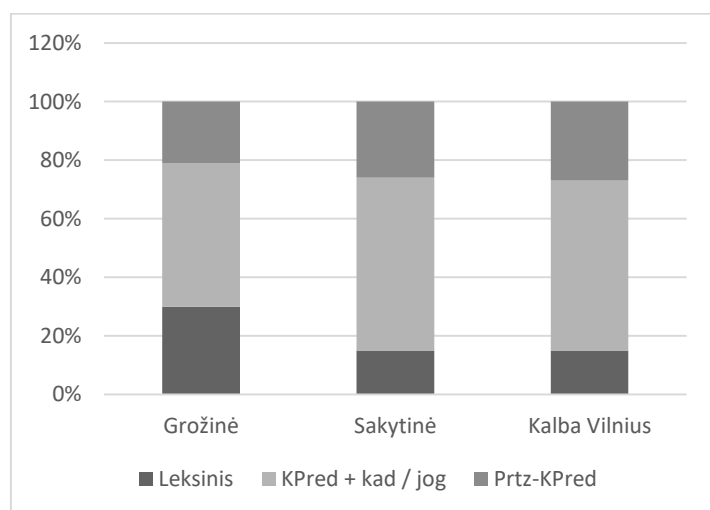
žodžius kaip patarimą, kurį reikia apsvarstyti ir įsidėmėti. Parenziniiais KPred-ais analizėje laikoma tokia tiriamųjų MVeism-ių formų vartoseną, kai KPred-as įterptas į sakinį kaip papildomas dėmuo, su kitais sakinio elementais nesaistomas sintaksiniais ryšiais, ir turi kitokią, papildomą, ne pagrindinės predikacijos reikšmę. (3) pavyzdyje parenziniis KPred-as *manau* žymi subjektyvią autoriaus nuomonę, t. y. epistemiškumą ir taip pat vartojamas kaip emfatinis žymiklis, atskleidžiantis pragmatines *manau* funkcijas. Epistemiškumas apibūdinamas kaip conceptualus domenai, susijęs su autoriaus žiniomis kalbamos situacijos atžvilgiu, apimantis episteminio modalumo ir evidencialumo kategorijas (Boye 2012). KPred-ai sakinio pradžioje, prie kurių šalutinis sakinyje jungiamas be komplementaizerio *kad / jog*, šioje studijoje laikomi parenziniiais KPred-ais inicialės pozicijoje. Nes tokia KPred-ų vartoseną atskleidžia autoriaus poziciją komplemento sakinyje, o KPred-as neretai įgyja kitokių funkcijų ir reikšmių (Van Bogaert 2010, Usonienė 2012).

Toliau tirta pasirinktų parenzinių *manyti* ir *suprasti* KPred-ų pozicinė distribucija. MVeism-iai buvo analizuojami inicialės, medialės ir finalės pozicijose. Pozicinės distribucijos analizės rezultatai sieti su kvalifikuojamąja MVeism-ių reikšme, atspindinčia tirtų vienetų pažangą pragmatikalizacijos ir (inter)subjektyvizacijos procesuose. Kvalifikuojamoji reikšmė žymi autoriaus vertinimą, kiek kalbama situacija atitinka tikrovę ir kokie žinių šaltiniai pasitelkiami vertinimui, t. y. epistemiškumą. Kvalifikuojamoji reikšmė žymi ir tolesnį reikšmės kaitos poslinkį, kai kalbos vienetas vartojamas reikšti ne tik subjektyvų propozicijos vertinimą (subjektyvumas), bet ir kalbėtojo dėmesį adresatui (intersubjektyvumas), t. y. įvairias pragmatines reikšmes. Mentalinių veiksmožodžių formų struktūrinės ypatybės, pozicijos mobilumas, pragmatinių ir (inter)subjektyvių reikšmių išryškėjimas siejamas su konkrečių formų pažanga pragmatikalizacijos ir (inter)subjektyvizacijos procesuose.

3. *Manyti* formos

3.1 Struktūriniai bruožai

MVeism-io *manyti* formų struktūrinių bruožų distribucija rašytiniame ir sakytiniame diskursuose (1-as pav.) rodo, kad palyginti reta tiriamųjų formų kaip leksinių veiksmožodžių vartoseną signalizuoja ir jų semantinį-funkcinį poslinkį. Analizuotos *manyti* formos abiejuose diskursuose dažniausiai atlieka KPred-ų funkciją ir reiškia rašytojo / kalbėtojo (subjektyvią) nuomonę tam tikru klausimu. Tiriamieji parenziniis KPred-ai ir rašytinėje, ir sakytinėje kalboje neretai randami visose trijose pozicijose (inicialės, medialės ir finalės) leidžia teigti *manyti* formas pažengus dar toliau, t. y. jų vartoseną yra pragmatiškai motyvuota ir šios formos vartojamos žymėti (inter)subjektyvias reikšmes (apie tai plačiau 4.2 poskyryje).

1 paveikslas. MVeism-io *manyti* formų struktūriniai bruožai (leksiniai veiksmožodžiai, KPred + *kad / jog* ir Prtz-KPred) rašytiniame ir sakytiniame diskursuose

Dominuojantys KPred-ai rašytiniame diskurse (žr. 1-ą lentelę) yra teigiama ir neigiama vienaskaitos ir daugiskaitos 1-ojo asmens formos (*ne*)*manau*, (*ne*)*manome*, teigiama ir neigiama vienaskaitos 2-ojo asmens formos (*ne*)*manai*, teigiama ir neigiama vienaskaitos imperatyvo formos (*ne*)*manyk(-ite)* ir nederinamojo neveikiamosios rūšies dalyvio forma *manoma*. Minėtosios formos daugiausia vartotos kvalifikuojamąja reikšme, t. y. reiškia epistemiškumą. (4) pavyzdyje autorius teigia, kad Onutė gydyta tinkamai, nes jam yra žinomi faktai, jog Onutė sirgdama buvusi maitinta taip, kaip įprastai maitinami net sunkūs ligoniai. Taigi KPred-as *manau* žymi episteminį modalumą, t. y. autorius reiškia savo įsitikinimą remdamasis bendru pasaulio supratimu (angl. *common knowledge*) kaip žinių šaltiniu. (5) pavyzdyje *manoma* vartojamas kaip evidencinis žymiklis atliekantis reportatyvo funkciją, t. y. autorius nurodo, kad netiesiogiai persakomos informacijos šaltinis yra kiti asmenys, jiems prieinama informacija (Usonienė 2016: 95):

(4) **Manau, kad** ponia Augulienė slaugai parvežtą Onutę gydė tinkamai. Taip reikėtų maitintis ir tikrą senatvinę sklerozę įsigijusiems žmonėms. (GL)

(5) <...> po truputėlį ėmė aiškėti jų piktadarybės. Žinoma, ne visos, nes nusikaltėliai nėra tokie kvaili, kad išklotų viską, ką padarė. **Manoma, jog** Rimvydo Bartkaus gaujos įvykdytų plėšimų sąrašas yra kur kas didesnis, tačiau stinga įrodymų ir įkalčių. (GL)

Reikia paminėti, kad ne visada mentaliniai veiksmažodžiai, prijungiantys *kad / jog* komplemento sakinį, vartojami kvalifikuojamąja reikšme. Neigiamos, priešdėlinės MVeiksm-io *manyti* formos ir liepiamosios nuosakos formos įprastai vartojamos nekvalifikuojamąja reikšme (pavyzdžiui, *juk nemanai, kad ..., pamana, kad..., nemanykite, kad...*). Dažniausios MVeiksm-io *manyti* parentezinės formos rašytiniame diskurse (žr. 1-ą lentelę) yra *manau, pamana* ir *pamanykit*. Reikia pažymėti, kad *manau* ir *pamana* dažniau vartojami kaip parenteziniai KPred-ai nei Kpred-ai, prijungiantys *kad / jog* komplemento sakinį. Analizės rezultatai rašytiniame diskurse rodo, kad šios formos labiausiai pažengusios pragmatikalizacijos procese.

1 lentelė. MVeiksm-io *manyti* formų struktūriniai bruožai rašytiniame diskurse. Tirti atvejai (n) ir procentinė išraiška (%)

Veiksmažodis	Sintaksiniai bruožai						Iš viso tirta
	Leksinis veiksmažodis		KPred + <i>kad / jog</i>		Prtz-KPred		
	n	%	n	%	n	%	
Grožinė literatūra							
<i>manau</i>	62	12,4	185	37	253	50,6	500
<i>nemanau</i>	149	30	351	70	-	-	500
<i>manome</i>	29	36	49	60	3	4	81
<i>nemanome</i>	2	50	2	50	-	-	4
<i>manai</i>	204	41	217	43	79	16	500
<i>nemanai</i>	19	16	97	84	-	-	116
<i>pamana</i>	18	20	3	3	70	77	91
<i>manote</i>	269	54	176	35	55	11	500
<i>manot</i>	101	37	100	36	74	27	275
<i>nemanote</i>	12	29	29	71	-	-	41
<i>(ne)manyk</i>	20	9	157	71	45	20	222

<i>nemanykit (-e)</i>	5	5	71	77	16	17	92
<i>pamanyk (-it)(-e)</i>	146	62	-	-	89	38	235
<i>manoma</i>	44	10	320	77	51	13	415
							3 572

Iš visų MVeism-io *manyti* formų sakytiniame diskurse (žr. 2-ą lentelę) ryškiausiai savo įvairialypę vartoseną išsiskiria vienaskaitos 1-ojo asmens forma *manau*, kaip ir rašytiniame diskurse. DLKT *Sakytinės kalbos* patekstinyje *manau* kaip KP-o vartoseną sudaro 61 % visos jo vartosenos, o DB *Kalba Vilnius* beveik lygiai tiek pat – 62 % visos vartosenos. Parenentinė pastarosios formos vartoseną sudaro 33 % DLKT *Sakytinės kalbos* patekstinyje ir 36 % DB *Kalba Vilnius*. Būtent ši forma rodo poslinkį pragmatikalizacijos procese, kai, vartojama pareniteziškai, ima žymėti pragmatines reikšmes.

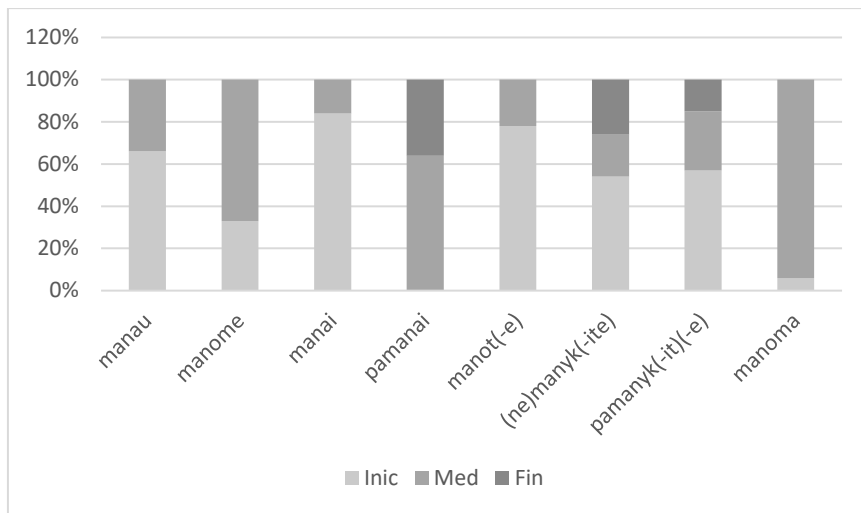
2 lentelė. MVeism-io *manyti* formų struktūriniai bruožai sakytiniame diskurse. Tirti atvejai (n) ir procentinė išraiška (%)

Veiksmazodis	Sintaksiniai bruožai						Iš viso tirta
	Leksinis veiksmazodis		KPred + <i>kad / jog</i>		Prtz-KPred		
	n	%	n	%	n	%	
DLKT <i>Sakytinės kalbos</i> patekstynis							
<i>manau</i>	25	6	255	61	138	33	418
<i>nemanau</i>	12	21	45	79	-	-	57
<i>manome</i>	-	-	1	100	-	-	1
<i>(ne)manai</i>	36	72	12	24	2	4	50
<i>(ne)manote</i>	9	69	2	15	2	16	13
<i>manoma</i>	1	20	3	60	1	8	5
DB <i>Kalba Vilnius</i>							
<i>manau</i>	6	2	183	62	106	36	295
<i>nemanau</i>	13	25	36	69	3	6	52
<i>(ne)manai</i>	43	52	27	32	13	16	83
<i>(ne)manote</i>	2	14	12	86	-	-	14
<i>manoma</i>	1	100	-	-	-	-	1
							989

3.2 Parenitinių komplementinių predikatų pozicinė distribucija ir funkcijos

Kaip rodo dažniausių parenitinių *manyti* formų pozicinė distribucija rašytiniame diskurse (žr. 2-ą paveikslą), teigiamos ir neigiamos vienaskaitos ir daugiskaitos imperatyvo formos (*(ne)manyk (-ite)*, *pamanyk (-ite)*) vartojamos inicialės, medialės ir / ar finalės pozicijose. Tokia adverbialinė distribucija³ rodo, kad įvardytos MVeism-io *manyti* formos, kurios randamos ir inicialės, ir medialės bei finalės pozicijose sakinyje, rodo pragmatikalizacijos proceso požymius.

³ Adverbialinė distribucija siejama su parenitine KPred-ų vartoseną.

2 paveikslas. Parenzinių MVeism-io *manyti* formų (Prtz-KPred-ų) pozicinė distribucija DLKT *Grožinės literatūros* patekstinyje.

Inicialės pozicijoje vartotos visos rastos šio MVeism-io formos, išskyrus *pamanai*. Vartosena inicialės pozicijoje būdingiausia *manai* (84 % visos parenzinės vartosenos) ir *manote* (78 % parenzinės vartosenos) žymikliams. Pavyzdžiai (6)–(7) žemiau iliustruoja aptariamą žymiklių vartosena, kai inicialės pozicijoje randamos MVeism-io formos atlieka intersubjektyvių žymiklių funkciją, kai autorius siekia atkreipti adresato dėmesį į kalbamą situaciją. Tai žymi ir pavyzdžiuose randami interakcijos ir ekspresyvumo ženklai (klaustukai, šauktukas). *Manai* (6) ir *manote* (7) atlieka interakcinę funkciją. Konkrečiai, autorius po minimų MVeism-io formų kelia retorinius klausimus, į kuriuos pats ir teikia atsakymus, prieš tai atkreipęs pašnekovo dėmesį į kalbamą situaciją:

- (6) *Štai kas, Justai Dirže! Manai, Mildos vyrelis, užkurys ubagas - jis iš mokytojo algos įsirengs naujus kambarius?! Kitame gyvenime jis įsirengs! Už mano pinigus jie viską darys <...>* (GL)
- (7) *<...> jūs kentėsite daugiau nei kiti, tačiau jie nesitenkins vien žydais. Manote, pribaię žydus, jie nusivalys rankas, liausis žudę ir susitaikys su visu pasauliu? Menkai pažįstate blogį, jeigu turite tokių iliuzijų.* (GL)

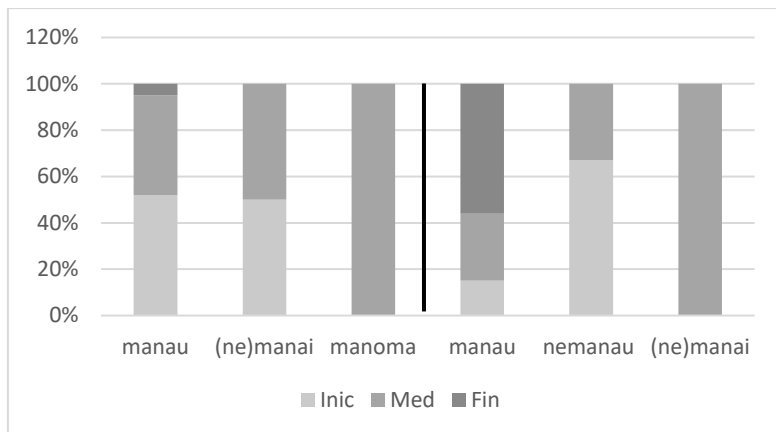
Medialės pozicijoje (8) dažniausiai vartotos *manome* (67%), *pamanai* (64%) ir *manoma* (94%) formos:

- (8) *Mes turime jums pasiūlymą. Dvidešimt penki procentai nuo jūsų pajamų, manome, jūsų neišgašdins? – Kokie procentai? Aš nesupratu, apie ką jūs kalbate.* (GL)

Kaip ir (6)–(7) pavyzdžiuose, (8) pavyzdyje *manome* ne tik pabrėžia propoziciją, bet ir reiškia dėmesį adresatui. Kalbėtojas stengiasi užmegzti ryšį su adresatu ir taip *manome* žymi (inter)subjektyvumą, t. y. žymiklis atlieka interakcinę funkciją. Būtent, kalbėtojas reiškia viltį, kad tam tikras procentas adresato pajamų, skiriamų mokesčiams, adresato neatgrasys nuo teikiamo pasiūlymo. Finalės pozicijoje (9) dažniausiai *pamanai* (36 %) ir *(ne)manyk (-ite)* (26 %) žymikliai. *Nemanyk* (9) pavyzdyje iliustruoja kalbėtojo pabrėžiamą pagrasymą, kai nepaliekama galimybė adresatui per apklausą *pamiršti* konkrečius faktus:

- (9) *Viską prisiminsi, viską ligi smulkmenėlių prisiminsi, nemanyk. Turėsi laiko pagalvot ir prisiminsi. O jei ne, padėsim, Danieliau Valūnai. Ne tokių matėm, ne tokius prakalbinom...* (GL)

DLKT *Sakytinės kalbos* patekstinyje ir DB *Kalba Vilnius* (žr. 3-ią paveikslą) parenzinis KPRed-as *manau* vartotas inicialės, medialės ir finalės pozicijose. Tokia adverbialinė minimo žymiklio distribucija žymi jo pragmatikalizaciją, lydimą leksinės reikšmės blukimo ir kvalifikuojamųjų reikšmių išsryškėjimo.

3 paveikslas. Parentezių MVeiksm-io *manyti* formų (Prtz-KPred-ų) pozicinė distribucija sakytiniame diskurse. Iš kairės į dešinę: DLKT *Sakytinės kalbos* patekstynis, DB *Kalba Vilnius*

Ryškus sintaksinis *manau* mobilumas sakinyje pastarąją MVeiksm-io *manyti* formą leidžia lyginti su adverbialais, kurie modifikuoja sakinio propoziciją:

(10) *Kad eik tu geriau į vokiečių kalbą, čia, kaip sakant, ir užtikrinta duona, ir tu iš mažens moki vokiškai irgi, tau bus nesunku studijuoti, nu, vat ir šitaip. Ir šitaip baigėsi. Dabar galvoju, ir man tas pats va čia bus. **Manau**, nieko gero. Nu, bet paskui aš pakliuvau į tą architektūrą.* (KV)

(11) *Nes kiekviena moteris, aš **manau**, kiekviena moteris turi savo žavesį, savo turi. Kiekviena savotiškai yra įdomi.* (SK)

(12) *Kuris matėt tobulą įstatymą, tobulą žmogų, tobulą instituciją? To nėra ir nebus, aš **manau**.* (SK)

(10)–(12) pavyzdžiuose *manau* žymi epistemiškumą, t. y. autoriaus abejonę arba užtikrintumą kalbamos situacijos atžvilgiu. (10) pavyzdyje autorius reiškia neigiamą nuomonę apie studijas ir abejoja savo sėkme. (11) pavyzdyje *manau* medialės pozicijoje žymi ne tik epistemiškumą, bet ir atlieka emfatinio žymiklio reikšmę, o tai yra pragmatiškėjančio žymiklio požymis. (12) pavyzdyje *aš manau* finalės pozicijoje pabrėžia subjektyvų autoriaus propozicijos vertinimą (įsitikinimą) ir autoriaus atsakymą į paties keltą retorinį klausimą. Taigi šis pavyzdys, panašiai kaip (11), iliustruoja epistemiškumo ir pragmatinės reikšmės samplaiką.

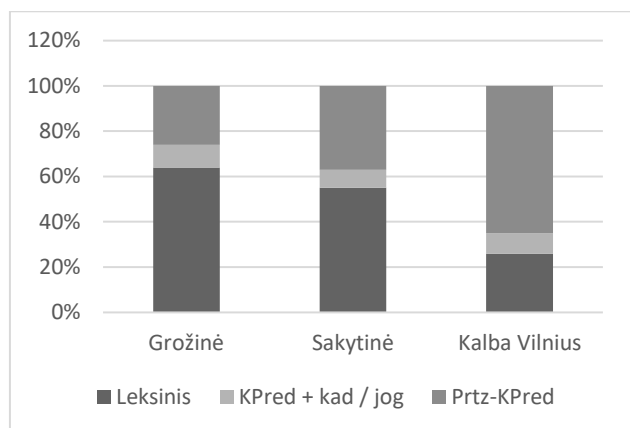
Apžvelgiant dažniausių parentezių KPRed-ų funkcijas skirtinguose diskursuose matyti, kad ir rašytiniame, ir sakytiniame diskursuose paskiros *manyti* formos žymi epistemiškumą (episteminį modalumą ir evidencialumą), atskleidžiantį (inter)subjektyvumo dimensiją (pvz., *manau*, *manome*, *manoma*). *Manau* žymi kalbėtojo asmeninę atsakomybę dėl propozicijos turinio, tuo tarpu *manome*, *manoma* nurodo tai, kad propozicijos turinys yra pasiekiamas ne tik autoriui, bet ir kitiems (Nuyts 2001). Parenteziniai KPRed-ai *manai*, *pamanai* ir *pamanyk* vartojami kaip interakciniai žymikliai, rodantys kalbėtojo ir klausytojo tarpusavio santykio ypatumus. *Manau* ir *pamanyk* dažnai vartotos grožinės literatūros tekstuose žymėti epistemiškumą (episteminį modalumą ir evidencialumą), sumišusį su viena iš pragmatinių funkcijų.

4. Suprasti formas

4.1 Struktūriniai bruožai

Lyginant struktūrinius MVeiksm-io *suprasti* formų bruožus sakytiniame ir rašytiniame diskursuose (žr. 4-ą paveikslą) yra aišku, kad rašytiniame diskurse tiriamosios formos dominuoja kaip leksiniai veiksmažodžiai. MVeiksm-io *suprasti* formų parentezinė vartoseną grožinės literatūros tekstuose sudaro 26 %. Sakytiniame diskurse ryškėja kiek kitokia situacija. DLKT *Sakytinės kalbos* patekstynyje parentezinė vartoseną sudaro 37 %, o DB *Kalba Vilnius* – 65 % visos vartosenos. Rečiausiai visuose

diskursuose vartotos MVeiksm-io *suprasti* formos kaip KPred-ai, prijungiantys *kad / jog* komplemento sakini. Taigi grožinės literatūros tekstuose vartojamos veiksmažodžio formos rodo palyginti menką pažangą (inter)subjektyvizacijos ir pragmatikalizacijos procesuose, minimas reikšmės poslinkis ryškėja sakytiniame diskurse.

4 paveikslas. MVeiksm-io *suprasti* formų struktūriniai bruožai (leksiniai veiksmažodžiai, KPred + *kad / jog* ir Prtz-KPred) rašytiniame ir sakytiniame diskursuose

Grožinėje literatūroje dažniausios MVeiksm-io *suprasti* formos vartojamos kaip KPred-ai su *kad / jog* sakiniu (žr. 3-ią lentelę) ir rodančios kvalifikuojamą reikšmę yra *suprantu* ir *suprantame*. KPred-ai *nesupranti*, *nesuprantu*, *nesuprantame*, prijungiantys *kad / jog* sakinių vartojami nekvalifikuojama reikšme. Parenetinę vartoseną grožinės literatūros tekstuose dažniausiai rodo KPred-ai *supranti*, *suprantate* ir *suprantama*. Parenetinė šių žymiklių vartoseną patvirtina jų pragmatikalizaciją ir žymi pragmatinių reikšmių kristalizavimąsi.

3 lentelė. MVeiksm-io *suprasti* formų struktūriniai bruožai rašytiniame diskurse. Tirti atvejai (n) ir procentinė išraiška (%)

Veiksmažodis	Sintaksiniai bruožai						Iš viso tirta
	Leksinis veiksmažodis		KPred + <i>kad / jog</i>		Prtz-KPred		
	n	%	n	%	n	%	
Grožinė literatūra							
<i>suprantu</i>	317	64	106	21	77	15	500
<i>nesuprantu</i>	500	100	-	-	-	-	500
<i>suprantame</i>	66	77	20	23	-	-	86
<i>nesuprantame</i>	40	95	2	5	-	-	42
<i>supranti</i>	357	71	44	9	99	20	500
<i>nesupranti</i>	278	89	35	11	-	-	313
<i>suprantate</i>	210	58	36	10	114	32	360
<i>nesuprantate</i>	52	79	13	20	1	1	66
<i>(ne)suprask(i) / (it) / (ite)</i>	183	41	24	5,5	237	53,5	444
<i>suprantama</i>	113	24	41	8,5	324	67,5	478
							3289

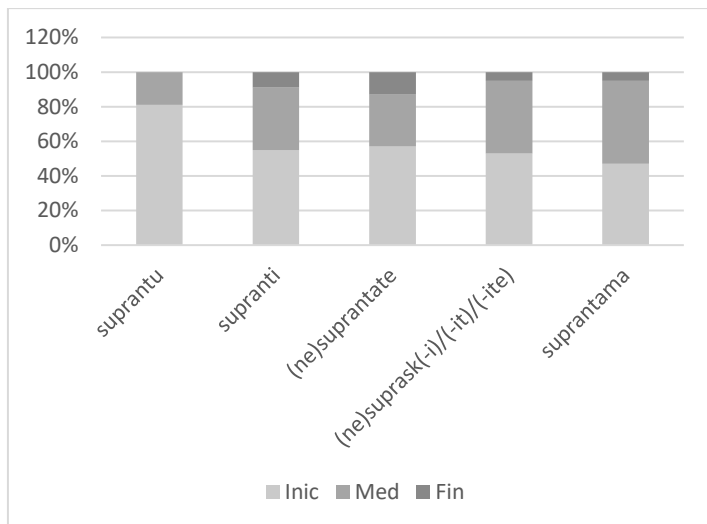
Abiejuose sakytinę kalbą reprezentuojančiuose patekstyniuose iš tiriamųjų parentezinių KPred-ų dažna vartoseną išsiskyrė *suprantama* ir *suprantu*. DLKT *Sakytinės kalbos* patekstynyje dažnai vartotas parentezinis KPred-as *supranti*.

4 lentelė. MVeism *suprasti* formų struktūriniai bruožai sakytiniame diskurse. Tirti atvejai (n) ir procentinė išraiška (%)

Veiksmazodis	Sintaksiniai bruožai						Iš viso tirta
	Leksinis veiksmazodis		KPred + kad / jog		Prtz-KPred		
	n	%	n	%	n	%	
DLKT <i>Sakytinės kalbos</i> patekstynis							
<i>suprantu</i>	42	50	14	17	28	33	84
<i>nesuprantu</i>	77	92	-	-	7	8	84
<i>suprantame</i>	-	-	1	100	-	-	1
<i>supranti</i>	41	15	15	5	218	80	274
<i>nesupranti</i>	15	94	1	6	-	-	16
<i>suprask (-it)</i>	1	33,3	1	33,3	1	33,3	3
<i>suprantama</i>	7	37	2	10,5	10	52,5	19
DB <i>Kalba Vilnius</i>							
<i>suprantu</i>	54	43	23	18	50	39	127
<i>suprask(it)</i>	-	-	1	100	-	-	1
<i>suprantama</i>	6	33,3	4	22,2	8	44,4	18
							627

4.2. Parentezinių komplementinių predikatų pozicinė distribucija ir funkcijos

Išanalizavus dažniausių parentezinių MVeism-io *suprasti* formų pozicinę distribuciją rašytiniame diskurse (žr. 5-ą paveikslą), galima teigti, kad grožinės literatūros tekstuose atsiskleidė nemenka šio veiksmazodžio formų įvairovė. Parenteziniai KPred-ai *supranti*, *suprantate*, *(ne)suprask*, *nesupraskit(-e)* ir *suprantama*, rasti visose trijose pozicijose, rodo didžiausią poslinkį (inter)subjektyvizacijos ir pragmatikalizacijos procesuose.

5 paveikslas. Parenteziųjų MVeism-io *supradi* formų (Prtz-Kpred-ų) pozicinė distribucija DLKT Grožinės literatūros patekstinyje

Kaip matyti iš pateiktų duomenų, grožinės literatūros tekstuose parenteziniai KPred-ai dažniausiai vartoti inicialės pozicijoje žymi autoriaus pastangas užmegzti arba palaikyti ryšį su adresatu, įtikinti jį propozicijos teisingumu ((13), (14) pavyzdžiai), pabrėžti propoziciją ar jos dalį. Kitaip tariant, parenteziniai KPred-ai *suprask* ir *supranti* atlieka interakcinę funkciją. Minimos formos taip pat vartotos kaip epistemiškumo žymikliai. (15) pavyzdyje *suprantama* žymi žinių šaltinį, t. y. bendrą pasaulio supratimą, kad žmonės paprastai neigiamai žiūri į tuos, kurie lengvai perduoda svarbias žinias ar faktus konkurentams:

(13) *Gal neleisi damai sustirti? Gal pavaišinsi ją kavos puodeliu? **Suprask**, jai baisiai reikia atsigaivinti, o vargšėlė viena nepratusi, ir ji tau net truputį patinka, ar ne?* (GL)

(14) *Privalai atrodyti, lyg esi tokia pat kaip visi. Turi prisiderinti prie aplinkos. **Supranti**, aš tuos dalykus žinau. Verčiau klausyk, nes jeigu tave sugaus ir sužinos, iš kur pasirodei, apie langą ir visa kita...* (GL)

(15) *Šiandien, vos įžengusi į redakciją, Rita tučtuojau pajuto, kad visi į ją dėbčioja iš padilbų, neslėpdami priešiško. **Suprantama**, ir ji pasmerktų nevykėlį, kuris dienos, o gal net savaitės sensaciją maloniai perleido konkurentams tarsi kaspiniu perrištą dovanėlę.* (GL)

Medialės pozicijoje dažniausios veiksmažodžio imperatyvo formos (42 %) ir nederinamasis neveikiamosios rūšies dalyvis (48 %):

(16) *Kad ir koks stichiškas ir lengvabūdiškas buvo ligšiolinis mano gyvenimas, jis, **supraskit**, man vis tiek brangus. Nenorėčiau nieko keist, nei kartot.* (GL)

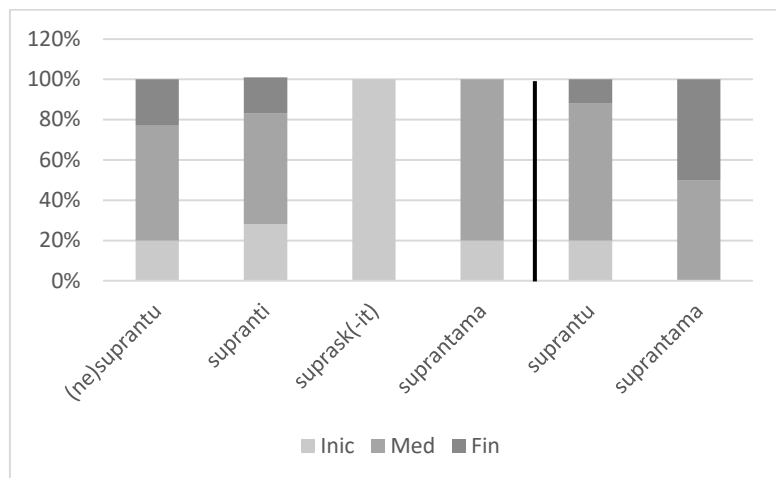
(17) *Mečys Birmanatas viską mokėjo sutaisyti, na o po to, **suprantama**, taip pat blaivus namo negrįždavo. Smuklininkas visada jam įpildavo "Trejų devynerių", nes ir pats mėgo sudrėkinti gomurį.* (GL)

(16) pavyzdyje *supraskit* medialės pozicijoje įterptas žymėti aiškinimą (apie kalbėtojo gyvenimo branginimą) ir interakciją su adresatu. (17) pavyzdys iliustruoja ironijos žymėjimą, kai neigiamos konotacijos propozicija pateikta kaip savime *suprantama* ir vertinama natūraliai.

Finalės pozicijoje dažniausiai rastos daugiskaitos neigiamos ir teigiamos 2-ojo asmens formos *(ne)suprantate* (13 % visos parentezinės vartosenos), kurią iliustruoja (30) pavyzdys. *Suprantate* (30) vartojamas interakcine funkcija, siekiant adresato supratimo ir pritarimo:

(30) – *O, taip, aš jį parašiau... visai nieko svarbaus... popiergalis ir tiek, **suprantate**. – Tai jūs jo neišsiuntėte? Pudrinė virpančioje rankoje nusviro.* (GL)

Kaip rodo parentezinių MVeism-io suprasti formų pozicinė distribucija sakytiniame diskurse (žr. 6-ą paveikslą), žymikliai *suprantu* ir *supranti* atspindi pozicinę įvairovę, taigi, yra labiau pažengę pragmatikalizacijos procese, o vienaskaitos imperatyvo forma *suprask* vartojama tik inicialės pozicijoje.

6 paveikslas. Parentezinių MVeism-io *suprasti* formų (Prtz-KPred-ų) pozicinė distribucija sakytiniame diskurse. Iš kairės į dešinę: DLKT *Sakytinės kalbos* patekstynis, DB *Kalba Vilnius*

Adverbialinę distribuciją iliustruojantis parentezinis KPred-as *suprantu* rodo ir funkcinę įvairovę sakytiniame diskurse. Inicialės pozicijoje *suprantu* reiškia subjektyvų autoriaus vertinimą (31). Medialės pozicijoje vartotas *suprantu* perteikia autoriaus apsidraudimą dėl sekančios propozicijos tikrumo (32). Čia išryškėja minimos formos epistemiškumo raiška, koreliuojanti su subjektyvumo dimensija ir pragmatine emfatinė, tinkslinamąja *aš kaip suprantu* funkcija. Finalės pozicijoje *aš taip suprantu* (33) rodo ryškų autoriaus reiškiamo atsargumo atspalvį, kai žymiklis referuoja į prieš tai reikštamą propoziciją apie kito asmens lietuviškų terminų nežinojimą. Neveikiamųjų nederinamųjų dalyvių kaip KP-Prtz reikšmės DB *Kalba Vilnius* buvo sumišusios. Finalėje (34) *suprantama* vartotas kaip evidencinis reportatyvas (istoriniai faktai kaip žinių šaltinis) ir pragmatinė (emfatinė, pritarimo pašnekovui) reikšmė:

(31) *Aš tai net nebuvau jėjus į tuos valdovų rūmus, ir net manęs tenai netraukia. Tai va, tai čia mano tokios. **Suprantu**, stato, nu gerai, aš pavyzdžiui visai už tai, kad vat kur savivaldybė, va ten, tegu stato dangoraižių tokj.* (KV)

(32) – *O tai kuriozų kokių nors ne ne nesat turėjus ar laiptinėj ar ... jūs **aš kaip suprantu** daugiabuty gyvenat?* (KV)

(33) *Netgi jis baigęs nueis dirbti, jisai net, nu, sakykim, ekonomistas, taip? Jis nežinos terminų lietuviškų ekonominių, nu, **aš taip suprantu**. Nes jis bus juos išmokęs lenkiškai. Ane? Tada pasidaro labai baisu.* (KV)

Finalės pozicijoje *suprantama* (35) rodo episteminių ir pragmatinių reikšmių sumišimą. Šis žymiklis vartotas kaip evidencinis reportatyvas (istoriniai faktai kaip žinių šaltinis), taip pat iliustruojantis ir pragmatinę (pritarimo pašnekovui) reikšmę:

(34) - *Tai ne krymo totoriai?*

- *Aš nežinau.*

- *Nu ten tolimas tolimas tas krymas **suprantama**.*

- *Nežinau čia dar iš nuo tų laikų kai kai čia nežinau kokiam ten penkioliktam šešioliktam amžiu ar kažkada kai buvo man atrodo nuo tų laikų jie čia.* (KV)

Sakytinę kalbą reprezentuojančiuose DLKT *Sakytinės kalbos* patekstynyje ir DB *Kalba Vilnius* dažniausia rasta interakcinė tiriamųjų vienetų funkcija, kai autorius reiškia teigiamą ir neigiamą dėmesį adresatui

(pavyzdžiui, perspėja, grasina) arba palaiko pokalbį, stengiasi išlaikyti adresato dėmesį, pabrėždamas ir tikslindamas propoziciją, kaip pavyzdyje žemiau:

(35) *Jie ten kuria, ten, siaubas, žinok, nenustoja, atrodo, kūrę, žinai tų pečių, nu man kaip šalta, taip šalta, kojos šaltos, rankos šaltos pastoviai, **supranti**, su vilnonėm kojine pastoviai, su ten, nežinau, rankas irgi susikišus va į megztinį kur nors, susilanksčius <...>. (SK)*

DB *Kalba Vilnius* ypač išryškėjo vienaskaitos ir daugiskaitos 2-ojo asmens formų vartoseną rodant teigiamą ar neigiamą dėmesį adresatui, stengiantis palaikyti pokalbį (36):

(36) - *Taip bet tai kokia kalba kalbėjote?*

- *Kalbėjom mes ir lenkiškai ir lietuviškai, kadangi mano mama iki mirties jina lietuviškai nikalbėjo, nu jina žinojo šiek tiek ten <...> to tokius kalbus **supranti** bet jina žinojo.*

*Aš pati mmm jau <...> baigiau kada universitetą aš mokiausi lietuvių grupėj bet baigiau rusų kalbą ir literatūrą, tai kad **supranti** ten, bet lietuvių grupėj. (KV)*

Nors (36) pavyzdyje *supranti* rodo sąsają su pirmine leksine supratimo reikšme, šis žymiklis atlieka pragmatinę aiškinimo, tikslinimo funkciją.

Pristatyti parentezinės MVeism-io *suprasti* formų vartosenos rezultatai veda prie išvados, kad labiausiai pragmatikalizacijos procese pažengusios formos yra *supranti* ir *suprantate*, pragmatiškėja ir *suprantu*. Jos dažniausiai įterptos medialės pozicijoje, kai reiškiamas dėmesys adresatui, ir žymimos pragmatiškai motyvuotos reikšmės.

5. Išvados

Straipsnyje pristatyta lietuvių kalbos mentalinių veiksmažodžių *manyti* ir *suprasti* formų semantinės-funkcinės kaitos analizė rašytiniame ir sakytiniame diskursuose. Tirta jų sinchroninė variacija, atskleidžianti paskirų veiksmažodžio formų pažangą pragmatikalizacijos ir (inter)subjektyvizacijos procesuose. Analizuoti minėtų veiksmažodžių formų struktūriniai bruožai, apžvelgta jų funkcinė distribucija.

Mentalinių veiksmažodžių kaip KPred-ų vartoseną rodo, kad KPred + *kad / jog* konstrukcijoje jau gali išryškėti ir kvalifikuojamoji (epistemiškumo) tiriamųjų MVeism-ių formų reikšmė, atspindinti (inter)subjektyvizacijos proceso rezultata. Parentezinė KPred-ų vartoseną išryškina konkrečių MVeism-ių formų pažangą pragmatikalizacijos procese. Ryški *manyti* ir *suprasti* formų adverbialinė distribucija, sintaksinis nepriklausomumas nuo pagrindinio sakinio bei pragmatinių funkcijų išryškėjimas žymi pragmatikalizacijos proceso vyksmą ir rezultatus. Apskritai ir *manyti*, ir *suprasti* formos rodo labai panašią pozicinę distribuciją įvairovę ypač sakytinėje kalboje, vis dėlto analizuotos *suprasti* formos ((*ne*)*suprantu*, *supranti*, *suprask(ite)*, *suprantama*) šiek tiek ryškiau varijuoja pozicijos, kartu ir funkcijų bei reikšmių, atžvilgiu, ir taip implikuoja ryškesnį poslinkį (inter)subjektyvizacijos ir pragmatikalizacijos procesuose.

Pastebėta, kad labai ryškaus analizuotų MVeism-ių formų struktūrinių bruožų skirtumo rašytiniame ir sakytiniame diskursuose nėra. To galima priežastis – sakytinės kalbos reprezentacija, dialogai grožinės literatūros tekstuose. Vis dėlto ryškiau ir aiškiau parentezinių komplementinių predikatų struktūriniai ir realios vartosenos ypatumai atsiskleidžia spontaniškos kalbos reprezentuojančioje DB *Kalba Vilnius*, kur tyrėjos ir pašnekovų dialoguose tiriamosios MVeism formos išsiskiria savo pozicine įvairove, kartu išryškinančia pragmatines arba sumišusias žymiklių reikšmes.

Apibendrinant funkcinę tirtųjų formų variaciją reikia pažymėti, kad kaip epistemiškumo žymikliai dažniausios tirtųjų žymiklių 1-ojo asmens formos (*manau (-ome)*, *suprantu (-ame)*). Kaip pragmatiniai ir / ar intersubjektyvumo žymikliai dažniausios vienaskaitos ir daugiskaitos 2-ojo asmens veiksmažodžių (*manai (-ot)(-e)*, *supranti (-at)(-e)*) ir imperatyvo formos ((*pa*)*manyk(-it)(-e)*, (*ne*)*suprask(-it)(-e)*). Parentezinė neveikiamųjų dalyvių vartoseną ryškiausiai žymėjo sumišusią epistemiškumo ir pragmatines reikšmes.

Lyginant su angliškuoju *I think* (liet. *aš manau*) (tarp kitų Fetzer 2014, Boye and Harder (2007), Aijmer (1997)), nei viena iš tirtųjų MVeism formų nėra tiek pažengusi kaip pragmatinis žymiklis, t. y. nėra visiškai praradusi savo pirminę leksinę reikšmę ir yra vartojama reikšti tik pragmatines reikšmes. O brėžiant paraleles su skandinavų MVeism-io *tror* (liet. *manyti, galvoti*) (Beijering 2011), abiejų tirtųjų lietuvių kalbos mentalinių veiksmažodžių parentezinė vartoseną taip pat yra veikiamą (inter)subjektyvizacijos ir pragmatikalizacijos procesų. Nors pragmatinių žymiklių funkcijos ir reikšmės geriausiai išryškėja sakytiniame diskurse, vis dar vyraujanti *manyti* ir *suprasti* formų vartoseną nekvalifikuojamą reikšmę rašytiniame diskurse rodo, kad tirtųjų MVeism-ių semantinė funkcinė kaita yra vykstantis procesas, o ne galutinis aptartųjų kalbos procesų rezultatas. Aprašytas tyrimas yra naudingas, nes prisideda prie mentaliniais veiksmažodžiais žymimų (inter)subjektyvizacijos ir pragmatikalizacijos reiškinų studijų lietuvių kalboje.

Literatūra

AIJMER, K., 1997. I think – an English modal particle. *Modality in Germanic Languages: Historical and comparative perspectives*, 99(1), 1–47.

BEIJERING, K., 2011. Semantic change and grammaticalization: The development of modal and postmodal meanings in Mainland Scandinavian *ma*°, *matte*° and *maste*°. *Nordic Journal of Linguistics*, 34(2), 105–132. <https://doi.org/10.1017/S0332586511000138>

BEIJERING, K., 2012. *Expressions of epistemic modality in Mainland Scandinavian: A study into the lexicalization-grammaticalization-pragmatization interface*. PhD dissertation. Groningen: University of Groningen.

BOYE, K., 2022. Propositions and states-of-affairs: A cognitive linguistic approach. In J. M. Hartmann & A. Wöllstein (Eds.). *Propositionale Argumente im Sprachvergleich: Theorie und Empirie. / Propositional Arguments in Cross-Linguistic Research: Theoretical and Empirical Issues*. [Studien zur Deutschen Sprache]. Gunter NarrVerlag, 85–114. <https://doi.org/10.24053/9783823394105>

BOYE, K., 2012. *Epistemic meaning: A crosslinguistic and functional-cognitive study*. Berlin: de Gruyter Mouton.

BOYE, K., HARDER, P., 2007. Complement-taking predicates: Usage and linguistic structure. *Studies in Language*, 31(3), 569–606. <https://doi.org/10.1075/sl.31.3.03boy>

BRINTON, J. L., 2008. *The Comment Clause in English. Syntactic Origins and Pragmatic Development*. Cambridge: Cambridge University Press.

FETZER, A., JOHANSSON, M., 2010. Cognitive verbs in context: A contrastive analysis of English and French argumentative discourse. *International Journal of Corpus Linguistics*, 15(2), 240–266. <https://doi.org/10.1075/ijcl.15.2.05fet>

FETZER, A., 2014. *I think, I mean and I believe* in political discourse: Collocates, functions and distribution. *Functions of language*, 21(1), 67–94. <https://doi.org/10.1075/fol.21.1.05fet>

JASIONYTĖ-MIKUČIONIENĖ, E., 2016. Imperatyvinės kilmės diskurso markeriai lietuvių kalboje: *klausyk* ir *žiūrėk* atvejais. *Kalbotyra*, 68, 23–41. <https://doi.org/10.15388/Klbt.2016.10317>

JASIONYTĖ-MIKUČIONIENĖ, E., 2020. Pabrėžiamosios dalelytės net, tikrai, gi ir juk senuosiuose XVI-XVII a. lietuvių kalbos raštuose. *Baltistica*, 55(2), 289–315. <http://dx.doi.org/10.15388/baltistica.55.2.2421>

LIAUKSMINIENĖ, J., 2015. Mentalinių veiksmažodžių *manyti*, *suprasti*, *žinoti* multifunktionalumas: epistemiškumas ir pragmatiškėjimas. *Lietuvių kalba*, (9), 1–17. <https://doi.org/10.15388/LK.2015.22623>

NORDE, M., BEIJERING, K., 2014. Facing interfaces. A clustering approach to grammaticalization and related changes. *Folia Linguistica*, 48(2), 385–424. <https://doi.org/10.1515/flin.2014.014>

NUYTS, J., JANSSENS, K., 2021. On the origins of the epistemic, evidential and subjectivity meanings in the mental state predicates: The case of Dutch. *Jezikoslovlje*, 22(2), 227–250. <https://doi.org/10.29162/jez.2021.6>

NUYTS, J., 2001. Subjectivity as an evidential dimension in epistemic modal expressions. *Journal of Pragmatics*, 33(3), 383–400. [https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(00\)00009-6](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(00)00009-6)

RUSKAN, A., 2019. Functional Variation of Discourse Particles in Lithuanian: A Look at Clause Peripheries. *Corpus Pragmatics*, 3, 303–325. <https://doi.org/10.1007/s41701-019-00061-0>

- SMETONA, A., USONIENĖ, A., 2012. Autoriaus pozicijos adverbialai ir adverbializacija lietuvių mokslo kalboje. *Kalbotyra*, 64(3), 124–139. <https://doi.org/10.15388/Klbt.2012.7664>
- ŠINKŪNIENĖ, J., 2020. Konstrukcijos su nederinamuju neveikiamosios rūšies dalyviu *galima*: diskurso žymiklio link. *Darbai ir dienos*, 74, 77–96. <https://doi.org/10.7220/2335-8769.74.4>
- ŠINKŪNIENĖ, J., JASIONYTĖ-MIKUČIONIENĖ, E., RUSKAN, A., ŠOLIENĖ, A., 2020. Diskurso žymikliai lietuvių kalboje: reikšmės ir funkcijų kaitos aspektai. *Lietuvių kalba*, (14), 1–78. <https://doi.org/10.15388/LK.2020.22460>
- ŠINKŪNIENĖ, J., 2021. *Žinai* 'you know' in Lithuanian discourse. Distributional features and functional profile. In D. Van Ölmen & J. Šinkūnienė (Eds.). *Pragmatic markers and peripheries*. John Benjamins Publishing Company, 229–250. <https://doi.org/10.1075/pbns.325.08sin>
- ŠINKŪNIENĖ, J., 2011. *Autoriaus pozicijos švelninimas rašytiniame moksliniame diskurse: gretinamasis tyrimas*. Humanitarinių mokslų daktaro disertacija. Vilniaus universitetas.
- TRAUGOTT, E. C., 2003. From subjectification to intersubjectification. In R. Hickey (Ed.). *Motives for language change*. Cambridge: Cambridge University Press, 124–139.
- TUMOSAITĖ, A., GRIGALIŪNIENĖ, J., 2017. Kultūriniai konceptai kalboje: episteminės frazės *I think* ir su ja susijusių modelių ypatumai ir jų vertimas į lietuvių kalbą. *Vertimo studijos*, 10, 135–155. <https://doi.org/10.15388/VertStud.2017.10.11298>
- USONIENĖ, A., 2013. On the morphosyntactic status of complement-taking predicate clauses in Lithuanian. *Acta Linguistica Hafniensia*, 45(1), 73–99. <https://doi.org/10.1080/03740463.2014.892662>
- USONIENĖ, A., 2012. Komplementiniai predikatai ir jų multifunkcionalumas: lietuvių kalbos tekstynais paremtas tyrimas. *Darbai ir dienos*, 58, 223–233.
- USONIENĖ, A., 2016. Non-morphological realizations of evidentiality: The case of parenthetical elements in Lithuanian. In P. Arkadiev, A. Holvoet, & B. Wiemer (Eds.). *Contemporary approaches to Baltic linguistics*. Berlin: De Gruyter Mouton, 437–463. <https://doi.org/10.1515/9783110343953-012>
- USONIENĖ, A., 2016. *Reikšmės pasaulis: tekstynais paremti semantiniai kalbų tyrimai*. Vilnius: Akademine leidyba.
- VAN BOGAERT, J., 2010. *The grammar of complement-taking mental predicate constructions in present-day spoken British English. A corpus-based study of their syntactic, semantic and pragmatic behavior as members of a constructional taxonomy*. PhD, University of Gent, Faculty of Arts and Philosophy.

Justina Liauksminienė: Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Anglistikos, romanistikos ir klasikinių studijų instituto doktorantė, Universiteto g. 5, Vilnius, +37063735572, justinaliauksminiene@gmail.com